

بررسی و نقد کتاب کتاب‌خانه‌های دیجیتال: مبادله اطلاعات

حمیدرضا رادفر*

سولماز نوری*

چکیده

امروزه امکان دسترسی به مجموعه گسترده‌ای از اطلاعات سازمان‌دهی شده اهمیت به‌سزایی دارد. کتاب‌خانه دیجیتال مبحثی نو و پراهمیت در همین حوزه است که توجه به آن به نوعی در همه زمینه‌های علمی و دانشگاهی راه‌گشاست. کتاب کتاب‌خانه‌های دیجیتال: مبادله اطلاعات نیز تلاشی ارزشمند در همین راستاست. از این رو در مقاله حاضر سعی شده است این کتاب با نگاهی نقادانه بررسی شود تا بدون هیچ‌گونه سوگیری و فقط در راستای اعتلای اثر و راهنمایی مخاطبانش ضمن اشاره به نکات ارزشمند، برجستگی‌ها، نقاط ضعف، و کاستی‌های آن دامنه این دست مباحث گسترده‌تر شود. نخست اثر و نویسنده معرفی شده و سپس کتاب در دو حوزه شکلی و محتوایی نقد شده است. در نقد شکلی، مشخصات ظاهری و نگارشی اثر مد نظر قرار گرفته و در بخش محتوایی به مواردی هم‌چون نظم منطقی، اعتبار منابع، کیفیت علمی، نوآوری، و سازواری توجه شده است و در پایان برای رفع کاستی‌ها پیشنهادهایی ارائه شده است.

کلیدواژه‌ها: نقد شکلی، نقد محتوایی، نقد علمی، کتاب‌خانه‌های دیجیتال، اطلاعات.

* استادیار و رئیس کتاب‌خانه‌های پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی hamidreza_radfar@yahoo.com
** کارشناس ارشد علم اطلاعات و دانش‌شناسی، کتابدار مسئول کتاب‌خانه پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
(نویسنده مسئول) solmaz.noori@yahoo.com
تاریخ دریافت: ۱۳۹۴/۵/۱۲، تاریخ پذیرش: ۱۳۹۴/۷/۲۳

۱. مقدمه

توجه به کتابخانه‌های دیجیتال و مباحث مرتبط به آن چالشی میان‌رشته‌ای است. از نظر متخصصان علوم رایانه کتابخانه دیجیتال سیستمی است که امکان دسترسی یک‌پارچه به مجموعه گسترده اطلاعات سازمان‌دهی شده را به کاربر می‌دهد. اصطلاح‌نامه کتابخانه دیجیتال پیشرو (Lesk, ۲۰۰۸, *Digital Library Initiative Glossary*) تعریف زیر را از کتابخانه دیجیتال ارائه داده است: کتابخانه‌های دیجیتال منابع را به شکل الکترونیکی ذخیره و مجموعه‌های بزرگ این منابع را به طور کارآمد پردازش می‌کنند. لسک در کتابش با عنوان کتابخانه‌های دیجیتال کاربردی نیز تعریفی مشابه را ارائه می‌کند (Lesk, ۱۹۹۷). از جمله تعاریفی که متخصصان کتابداری ارائه کرده‌اند می‌توان به تعریفی از بورگمن (Borgman) اشاره کرد:

کتابخانه‌های دیجیتال از طریق گردآوری و سازمان‌دهی اطلاعات و مبتنی بر نیازهای اطلاعاتی کاربران ایجاد می‌شوند. منابع اطلاعاتی نیز بر اساس نیازهای اطلاعاتی کاربران انتخاب و سازمان‌دهی، حفاظت و نگهداری، و دسترس‌پذیر می‌شوند (علیپور حافظی، ۱۳۹۰: ۱۴).

توجه به همین تعاریف، اهمیت منابع منتشرشده در این حوزه و ضرورت انتشار آثار ارزشمند و دقیق را، که پاسخ‌گوی طیف‌های مختلف متخصصان باشد، آشکار می‌کند؛ بنابراین نویسندگان این مقاله بر آن شدند که کتابی تألیفی و از نویسنده‌ای شناخته‌شده در این حوزه را با رویکردی انتقادی بررسی کنند تا ضمن معرفی موارد و نقاط قوت و ضعف کتاب و ارائه پیشنهادها اصلاحی، در صورت امکان راهنمایی برای مخاطبان و توصیه‌ای برای رفع کاستی‌ها و بهبود و توسعه برجستگی‌های کتاب باشد.

۲. معرفی اثر

منتقد در همه نقدها نه فقط کتاب مد نظر، بلکه موضوع کتاب را هم باید شرح دهد و به ذکر خصوصیات آن پردازد؛ البته گاه عنوان کتاب کاملاً مبین موضوع آن است. برای مثال درباره افرادی که کم‌تر مشهورند باید اطلاعات بیشتری داده شود و بیش‌تر خوانندگان هم بی‌شک به چنین اطلاعاتی نیازمندند؛ به عبارت دیگر منتقد نباید فکر کند اشخاص و اشیایی که او به‌خوبی می‌شناسد برای تمامی خوانندگان آشناست (سارتون، ۱۳۸۶: ۵۱).

۱.۲ توصیف شکلی اثر

نام کتاب: کتاب‌خانه‌های دیجیتال: مبادله اطلاعات، تألیف مهدی علیپور حافظی، محل نشر: تهران، ناشر: سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها (سمت)، مرکز تحقیق و توسعه علوم انسانی، سال انتشار: ۱۳۹۰، تعداد صفحه: ۳۰۲، شمارگان: ۱۰۰۰ نسخه، قطع وزیری.

این کتاب در سه بخش تنظیم شده است؛ بخش اول به کتاب‌خانه دیجیتال اختصاص دارد. بخش دوم درباره مبادله اطلاعات است و در بخش سوم مبادله اطلاعات در عمل توضیح داده شده است. در بخش اول کتاب، سه فصل «کتاب‌خانه‌های دیجیتال»، یعنی «نسل جدیدی از کتاب‌خانه‌ها»، «معماری کتاب‌خانه‌های دیجیتال» و «راه‌اندازی کتاب‌خانه دیجیتال» بررسی شده است. در بخش دوم کتاب نیز در پنج فصل به موضوعات «مبادله اطلاعات و عناصر دخیل در آن»، «تعامل معنایی در کتاب‌خانه‌های دیجیتال»، «مدل‌های مبادله اطلاعات»، «تفاهم‌نامه‌ها در مبادله اطلاعات» و «فرمت‌های ابرداشته شده است. پژوهش‌ها و پروژه‌های مبادله اطلاعات» و «آینده مبادله اطلاعات در کتاب‌خانه‌های دیجیتال» عناوین فصول نقدشده در بخش سوم کتاب است. در پایان کتاب و پس از فهرست منابع، واژه‌نامه تخصصی فارسی - انگلیسی و انگلیسی - فارسی و هم‌چنین نمایه موضوعی کتاب گنجانده شده است. شایان ذکر است این اثر در دومین دوره انتخاب کتاب سال دانشگاه علوم پزشکی اصفهان و هم‌چنین جشنواره پژوهش سازمان اسناد و کتاب‌خانه ملی ایران برگزیده شده است.

۲.۲ خلاصه محتوای اثر

در فصل اول بخش اول به تعریف و ضرورت کتاب‌خانه دیجیتال پرداخته شده است. کتاب‌خانه‌های دیجیتال، نسل جدید کتاب‌خانه‌ها در عصر فناوری‌ها حاضرند. این کتاب‌خانه‌ها با حضور در محیط وب و ارائه خدمات و محتوای دیجیتال به کاربران در دست‌یابی به اطلاعات، از جایگاه ارزش‌مندی برخوردارند.

در فصل دوم، معماری کتاب‌خانه‌های دیجیتال بررسی شده است. کتاب‌خانه دیجیتال به علت حجم فعالیت‌هایی که در راستای ارائه منابع متن دیجیتال انجام می‌دهد و نیز خدمات دیجیتال، به نرم‌افزاری نیاز دارد که توقعات مذکور را جامه عمل بپوشاند. در این راستا کتاب‌خانه دیجیتال به استفاده از مجموعه نرم‌افزارهای مختلف برای ارائه خدمات نیاز

دارد؛ از ارائه اطلاعات تمامی متن و جست‌وجو در منابع گرفته تا برقراری امنیت در سیستم و سطح دسترسی کاربران. از آن‌جا که محیط فعالیت کتابخانه دیجیتال محیطی کامپیوتری در سطح شبکه جهانی اینترنت است، باید از قواعد و استانداردهای نرم‌افزارهای کامپیوتری تحت شبکه نیز تبعیت کند.

هر جا که به طراحی موجودیت یا سیستمی نیاز باشد که ابعاد یا پیچیدگی‌اش از واحدی معین فراتر رفته یا نیازمندی‌های خاصی را تحمیل کند، نگرشی ویژه و همه‌جانبه را لازم خواهد داشت که در اصطلاح به آن معماری گفته می‌شود. تاکنون به منظور طراحی و پیاده‌سازی نرم‌افزار کتابخانه دیجیتال معماری‌های متفاوتی ارائه شده است. هر معماری شاخص‌ها و ویژگی‌های منحصر به فرد خود را دارد و نرم‌افزارهایی که با اتکا به هریک از معماری‌ها پیاده‌سازی می‌شوند خصایص خود را از معماری به کار گرفته شده به ارث خواهند برد. تاکنون در طراحی کتابخانه‌های دیجیتال از معماری‌های متعددی بهره گرفته شده است. این معماری‌ها نخست معماری‌های ساده‌ای بودند که با گذشت زمان سیر تکاملی‌شان نیز طی شده و به معماری‌های پیچیده و کامل‌تری تبدیل شده‌اند. از جمله این معماری‌ها، معماری سرویس‌دهنده، معماری سرویس‌دهنده فایل، معماری سرویس‌دهنده/سرویس‌گیرنده، معماری دولایه و معماری سه‌لایه است. امروزه در بیش‌تر پروژه‌های کتابخانه‌های دیجیتال از معماری سه‌لایه استفاده می‌شود. برخی از معماری‌های کتابخانه‌های دیجیتال عبارت‌اند از: معماری هاروست (Harvest architecture: معماری یک جست‌وجوی توزیع‌یافته)، سارا (Synthetic Aperture Radar Atlas: معماری جست‌وجوی توزیع‌یافته مبتنی بر عامل متحرک)، معماری عمومی که بوگن (Bogen) ارائه کرده است، معماری سیستم داینست (Dienst)، معماری کتابخانه دیجیتال اسکندریه، معماری کتابخانه دیجیتال گرین استون و معماری ادپت (علی‌پور حافظی، ۱۳۹۰: ۵۶).

فصل سوم درباره راه‌اندازی کتابخانه دیجیتال بحث می‌کند. به طور کلی سه عنصر اصلی محتوا، نرم‌افزار و خدمات در ایجاد کتابخانه دیجیتال دخیل‌اند. عنصر اولیه و مهم در کتابخانه‌ها، محتوا و منابع اطلاعاتی آن کتابخانه است. در مجموع پنج روش برای گردآوری و تهیه محتوا در کتابخانه‌های دیجیتال وجود دارد که عبارت‌اند از: اسکن منابع از فرمت‌های آنالوگ به دیجیتال؛ خرید منابع دیجیتال، که امروزه جایگاه عمده‌ای در تولید منابع اطلاعاتی برای خود باز کرده است و بیش‌تر ناشران به انتشار و توزیع فرمت دیجیتال منابع اطلاعاتی اقدام می‌کنند؛ ایجاد امکان دسترسی به محتوای رایگان در وب، که امروزه با گسترش نهضت دسترسی آزاد بر کیفیت و حجم این منابع در وب افزوده

شده است. روش دیگر استفاده از پایگاه‌های اطلاعاتی و مجموعه‌های تمامی متن مجلات علمی - تخصصی و آخرین روش تشکیل ائتلاف‌های کتاب‌خانه‌ای است. ابر داده از جمله دیگر عناصر مهم است که در محتوای کتاب‌خانه‌های دیجیتال تأثیر می‌گذارد. ابر داده، که برای توصیف یک شیء دیجیتال ایجاد شده، متشکل از سه بخش است که عبارت‌اند از: ابر داده توصیفی، ساختاری، و مدیریتی. عامل اصلی و تأثیرگذار دیگر در ایجاد کتاب‌خانه دیجیتال، سیستم نرم‌افزاری است. سیستم نرم‌افزاری وظیفه پردازش، ذخیره و اشاعه اطلاعات دیجیتال را برعهده دارد.

به طور کلی در کتاب‌خانه‌های دیجیتال از دو دسته خدمات استفاده می‌شود که عبارت‌اند از: ۱. ارائه خدمات سنتی به شیوه نوین، مانند ارائه خدمات مرجع در محیط دیجیتال با استفاده از قابلیت‌های این محیط؛ ۲. ارائه خدمات نوین که با هوش‌مندی کتاب‌داران دیجیتال و استفاده از قابلیت‌ها و محصولات جدید، مانند وبلاگ‌ها و غیره امکان‌پذیر می‌شود.

در فصل چهارم، «مبادله اطلاعات و عناصر دخیل در آن»، از بخش دوم، ایزو/آی‌ای‌سی ۲۳۸۲-۰۱ مبادله اطلاعات را دارای قابلیت برقراری ارتباط، اجرای برنامه‌ها، یا انتقال داده‌ها میان نرم‌افزارهای مختلف می‌داند؛ به نحوی که نیازمند دانش تخصصی نیست یا در نهایت نیازمند دانش اندک کاربران است. کتاب‌خانه‌های دیجیتال باید امکان دسترسی به دانش بشری را در هر زمان و مکان به شکلی مؤثر، کارآمد، چندوجهی و کاربرپسند برای همه کاربران فراهم کنند. گفتنی است این موارد باید با تسلط بر موانع مکانی، زبانی و فرهنگی و با استفاده از ابزارهای تحت وب فراهم شود.

برای ایجاد مبادله اطلاعات در کتاب‌خانه دیجیتال بر اساس رویکرد NSDL (national science digital library) برای هم‌کاری در سه سطح فنی، محتوا و سازمانی به توافق‌نامه‌هایی نیاز است. توافق‌نامه فنی، شامل فرمت‌ها، تفاهم‌نامه‌ها، و سیستم‌های امنیتی است. توافق‌نامه محتوا شامل داده و ابر داده است که دربرگیرنده توافق‌نامه‌های معنایی در تفسیر پیام‌هاست. توافق‌نامه سازمانی دربرگیرنده قواعد زیربنایی برای دسترسی، جایگزینی مجموعه‌ها و خدمات، پرداخت‌ها، شناسایی و غیره است. افزون بر این، برای یک‌پارچه‌سازی کتاب‌خانه‌های دیجیتال دو نوع مختلف مبادله وجود دارد که عبارت‌اند از تعامل نحوی و تعامل معنایی. تعامل نحوی، تعاملی در سطح اجراست که پذیرای مؤلفه‌های نرم‌افزاری چندگانه برای هم‌کاری است. تعامل معنایی، تعاملی دانشی است که امکان یک‌پارچه‌سازی در کتاب‌خانه‌های دیجیتال را با ایجاد امکان پیوند میان مفاهیم معنایی مختلف در محتوای منابع دیجیتال میسر می‌کند.

در فصل پنجم دربارهٔ تعامل معنایی در کتاب‌خانه‌های دیجیتال بحث می‌شود. تعامل معنایی در کتاب‌خانه‌های دیجیتال به معنای قابلیت سیستم‌های اطلاعاتی مختلف برای مبادلهٔ اطلاعات بر اساس معنای مد نظر است. با توجه به وجود زبان‌های مختلف، مبادله به دو روش انجام می‌شود: ۱. مجبور کردن همگان به فراگیری و استفاده از یک زبان؛ ۲. یافتن مترجم‌هایی که بدانند چگونه اطلاعات یکی را به دیگری تفسیر کنند. در رویکرد اول استانداردسازی مؤثر است؛ در حالی که در رویکرد دوم تفسیر واکنشی مؤثر است.

یکی از رویکردهای سنتی در مبادلهٔ اطلاعات، توافق در استفاده از استانداردهای یک‌سان مانند استانداردهای ابر داده و تفاهم‌نامه‌های مبادله است که مزایا و محدودیت‌های خاص خود را دارد. رویکرد دیگر دربارهٔ مبادلهٔ اطلاعات، تفسیر واکنشی است. رویکردهای مبتنی بر میانجی و رویکرد مبتنی بر طرح در مبادلهٔ اطلاعات از طریق تفسیر به هم پیوسته‌اند. رویکرد بر مبنای میانجی، به استفاده از ساز و کارهای میانجی، از جمله واسطه، پوشش و هستی‌شناسی‌هایی برای وصول به مبادلهٔ اطلاعات وابسته است. در مقابل، رویکرد بر مبنای طرح می‌کوشد طرح‌هایی را ایجاد کند که میان منابع اطلاعاتی از لحاظ معنایی ارتباط برقرار کند.

فصل ششم دربارهٔ مدل‌های مبادلهٔ اطلاعات است. کتاب‌خانه‌های دیجیتال با توجه به عملکرد، هزینه و فناوری لازم برای مبادلهٔ اطلاعات از مدل‌های متنوعی برای مبادلهٔ اطلاعات بهره می‌گیرند. به طور کلی، برای مبادلهٔ اطلاعات از سه مدل جست‌وجوی هم‌زمان، برداشت اطلاعات و مدل پراکنده در کتاب‌خانه‌های دیجیتال استفاده می‌شود. مدل جست‌وجوی هم‌زمان به منزلهٔ رویکردی قراردادی و متعارف در مبادلهٔ اطلاعات است. در این مدل کتاب‌خانه‌ها درخواست‌ها را به کتاب‌خانه‌های عضو ارسال می‌کنند و نتایج گردآوری و تلفیق شده و به کاربر نمایش داده می‌شود. در مدل برداشت اطلاعات، کتاب‌خانه‌های دیجیتال عضو ائتلاف بر سر مبادلهٔ اطلاعات با یکدیگر به توافق می‌رسند. در این مدل وظیفهٔ مسئولان همهٔ کتاب‌خانه‌ها به‌روزرسانی اطلاعات کتاب‌خانهٔ خود است. اطلاعات هر کتاب‌خانه با استفاده از تفاهم‌نامه‌ای ساده، مانند اچ. تی. تی. پی. در اختیار سرویس‌دهندهٔ خدمات قرار می‌گیرد. این مدل به روش‌های متعددی پیاده‌سازی می‌شود. در صورتی که به شکل رسمی هماهنگی و توافقی بین کتاب‌خانه‌ها به وجود نیاید، سطح اولیه و ابتدایی مبادلهٔ اطلاعات با استفاده از مدل پراکنده به وجود می‌آید. در این سطح اطلاعاتی که به صورت آزاد در دسترس‌اند با استفاده از خزنده‌های وب گردآوری می‌شوند. به علت نداشتن هزینه‌ای برای کتاب‌خانه‌ها، گردآوری اطلاعات به این شیوه خدماتی برای

کتابخانه فراهم می‌کند که تعداد زیادی از کتابخانه‌ها و پایگاه‌های اطلاعاتی دیجیتال را در خود جای می‌دهد، اما باید توجه داشت که خدمات ارائه‌شده در این روش، در مقایسه با روش‌های قبلی کیفیت پایینی دارند.

فصل هفتم دربارهٔ تفاهم‌نامه‌ها در مبادلهٔ اطلاعات است. انتقال اطلاعات در کتابخانه‌های دیجیتال با استفاده از تفاهم‌نامه‌های مبادلهٔ اطلاعات ممکن می‌شود. این تفاهم‌نامه‌ها بستری را فراهم می‌کنند که از طریق آن، اطلاعات مد نظر در فرایند مبادله بین کتابخانه‌های دیجیتال قرار می‌گیرند. برخی از تفاهم‌نامه‌ها، که در این فصل بدان‌ها پرداخته شده است، عبارت‌اند از: تفاهم‌نامهٔ Z^{39.50}، تفاهم‌نامهٔ اس.آر.یو/اس.آر. دلیو (SRU/SRW)، جست‌وجوی آزاد (open search)، یو.آر.ال باز (open URL)، او.ای.آی (OAI)، تفاهم‌نامهٔ سادهٔ مبادلهٔ اطلاعات در کتابخانهٔ دیجیتال، تفاهم‌نامهٔ داینست، تفاهم‌نامهٔ استارتس (STARTS)، تفاهم‌نامهٔ مدیریت دستیابی، تفاهم‌نامهٔ دسترسی به راهنمای معمولی و شیبولس (shibboleth).

فصل هشتم دربارهٔ فرمت‌های ابر داده است. متخصصان مدیریت اطلاعات از ابر داده به منزلهٔ مهم‌ترین ابزار در مدیریت اطلاعات، به‌ویژه مدیریت اطلاعات در دنیای دیجیتال نام می‌برند. به باور این متخصصان، مدیریت اطلاعات در دنیای دیجیتال بدون استفاده از ابر داده امکان‌پذیر نیست. ابر داده اصطلاحی جدید، با ماهیتی کهن است. ابر داده در محیط دیجیتال همان نقشی را ایفا می‌کند که برگه‌های فهرست‌نویسی در دنیای آنالوگ ایفا می‌کردند؛ فقط با توجه به نیازمندی‌های دنیای دیجیتال لازم بود تغییراتی در تعریف برخی از فیله‌های آن ایجاد شود. افزون بر این، مدیریت اطلاعات در دنیای دیجیتال نیازمند فیله‌های جدید مختص محیط دیجیتال بودند. از این رو، با ایجاد تغییرات در این فیله‌ها عنوان جدیدی نیز به آن اطلاق شد. ابر داده‌ها را به سه بخش ابر دادهٔ توصیفی، ساختاری، و مدیریتی تقسیم کرده‌اند. از فرمت‌های ابر داده می‌توان به ابر دادهٔ دابلین‌کر با هدف مدیریت اطلاعات موجود در وب اشاره کرد. این فرمت‌ها هرچند به طور کامل پاسخ‌گوی نیازهای ابر داده‌ای کتابخانه‌های دیجیتال نیستند، اما برای مبادلهٔ اطلاعات کتاب‌شناختی فرمت‌های مناسبی‌اند. بسیاری از فرمت‌های ابر داده‌ای ایجادشده قابلیت استفاده به منزلهٔ فرمت‌های ابر دادهٔ توصیفی را دارند و برخی نیز فقط بعضی از فیله‌های لازم برای ابر دادهٔ ساختاری و مدیریتی را دارند؛ بنابراین برای پوشش دادن به همهٔ نیازهای ابر داده‌ای کتابخانه‌های دیجیتال لازم است از فرمت‌های متعدد استفاده شود. در این میان فرمت «متس» معرفی شده است که قابلیت دربرگرفتن هر سه فرمت ابر داده‌ای را دارد. در این فصل ابر داده‌های دیگری

مانند مارک (MARC)؛ مدز (MODS)، ای.ای.دی (encoded archival description) و نیکس نیز کاملاً معرفی شده‌اند.

فصل نهم درباره موضوع استانداردها در لایه زمینه است. مبادله اطلاعات در کتابخانه‌های دیجیتال افزون بر نیاز به تفاهم‌نامه مبادله، تفاهم‌نامه مدیریت دستیابی و فرمت ابر داده، نیازمند استاندارد در لایه زمینه است تا اطلاعات ابر داده‌ای با استفاده از این استاندارد قابلیت مبادله داشته باشند. فرمت‌های ابر داده‌ای نیازمند زمینه یا بافتی‌اند تا بتوانند در چرخه مبادله بین کتابخانه‌ای قرار گیرند. قالب‌های استاندارد HTML، XML و ISO ۲۷۰۹ قالب‌هایی‌اند که به این منظور در مبادله اطلاعات بین کتابخانه‌های دیجیتال استفاده می‌شوند. HTML زبان علامت‌گذاری است که برای نمایش اطلاعات در وب ایجاد شده است. محیط استفاده‌شده در این قالب محیطی متنی با استفاده از برچسب‌هایی است که فرمت، نحوه نمایش و حتی چاپ محتوا را مشخص می‌کنند. HTML زبان علامت‌گذاری است که برای نمایش اطلاعات در وب ایجاد شده است. محیط در این قالب محیطی متنی است با استفاده از برچسب‌هایی که فرمت، نحوه نمایش و حتی چاپ محتوا را مشخص می‌کنند. این فرمت برای نمایش محتوا در محیط وب طراحی شده و حاوی قابلیت‌هایی برای این منظور است.

XML و نسل پیش‌تر آن، SGML، زبان‌های توصیفی‌اند که چگونگی نشانه‌گذاری سندها را نشان نمی‌دهند، اما به برنامه‌های کاربردی و محیط‌های مستقل اجازه کار می‌دهند. XML برای انتشار و مبادله اطلاعات ساخت‌یافته در اینترنت و اینترنت استفاده شده است و همچنین به طراحان امکان می‌دهد برچسب‌هایشان را تعریف کنند؛ بنابراین هدف اولیه آن را تسهیل اشتراک اطلاعات میان سیستم‌های مختلف، به‌ویژه سیستم‌هایی می‌دانند که به اینترنت متصل‌اند. XML برای تسهیل امکان مبادله اطلاعات بین برنامه‌های کاربردی در وب به وجود آمده است.

ISO ۲۷۰۹ استاندارد ایزو برای توصیف کتاب‌شناختی است که به منزله فرمتی برای مبادله اطلاعات کتاب‌شناختی در نوار مغناطیسی شناخته شده است و از طریق کمیته فنی اطلاعات و اسناد پشتیبانی می‌شود. این استاندارد رکوردهای اطلاعاتی را با هر قالبی که برای آن اطلاعات کتاب‌شناختی توصیف شده باشد، ذخیره و نگهداری می‌کند. ISO ۲۷۰۹ چهارچوب ارتباطات بین سیستم‌های پردازش داده را توصیف می‌کند و به منزله فرمت پردازش داخل سیستم‌ها استفاده نمی‌شود. هدف اصلی ISO ۲۷۰۹ فراهم کردن امکان تبادل اطلاعات کتاب‌شناختی بین سیستم‌های کتابخانه‌ای، مراکز اسناد و آرشیو است.

در بخش سوم، مبادله اطلاعات در عمل، فصل دهم درباره پژوهش‌ها و پروژه‌های مبادله اطلاعات بحث می‌کند. مطالعه منابع نشان‌دهنده سه سطح مختلف مبادله اطلاعات است. در سطح فنی انواع فرمت‌ها، تفاهم‌نامه‌ها، سیستم‌های امنیتی و غیره مطرح‌اند. در سطح محتوا به داده‌ها و ابرداده‌ها و تفسیر معنایی آن‌ها در مبادله اطلاعات پرداخته شده است. در سطح سازمانی نیز اصول پایه‌ای برای دستیابی، ذخیره منابع اطلاعاتی و خدمات اطلاعاتی، پرداخت هزینه‌ها، شناسایی و غیره مطرح‌اند. از آن‌جا که سطح فنی مبادله اطلاعات زیربنایی‌ترین سطح در ارائه خدمات مبادله اطلاعات است، مرور اولیه یافته‌ها نشان‌دهنده آغاز مستندسازی پروژه‌های مبادله اطلاعات در کتاب‌خانه‌های دیجیتال از سال ۱۹۹۸ است. تعداد پروژه‌های مبادله اطلاعات از ۲۰۰۳ به بعد افزایش چشم‌گیری یافته‌اند. از این رو، واضح است که ضرورت وجود مبادله اطلاعات مسئله اصلی در ایجاد و ارتقای کتاب‌خانه‌های دیجیتال در عصر حاضر است؛ بنابراین کتاب‌خانه‌های دیجیتال باید در پی راهی باشند که بتوانند برای کاربرانشان مبادله اطلاعات را در راستای دسترس‌پذیر کردن محتوای سایر پایگاه‌های اطلاعاتی ارزش‌مند امکان‌پذیر کنند. نتایج مطالعه ارائه‌شده در این بخش نشان‌دهنده این است که بیش‌تر پروژه‌ها و پژوهش‌های بررسی‌شده از مدل برداشت اطلاعات، تفاهم‌نامه او.ای.آی، فرمت ابرداده متس یا دابلین کر و زبان توصیفی ایکس.ام.آل. برای مبادله اطلاعات استفاده می‌کنند.

عنوان فصل پایانی کتاب «کتاب‌خانه‌های دیجیتال: مبادله اطلاعات» است. در عصر حاضر مبادله اطلاعات بین سیستم‌های اطلاعاتی اهمیت بالایی دارد. کتاب‌خانه‌ها با توجه به پیشینه‌شان از آغاز برای مبادله اطلاعات اهمیت قائل شده‌اند و فعالیت‌های ارزش‌مندی را به این منظور انجام داده‌اند. امروزه کتاب‌خانه‌های دیجیتال نیز با توجه به اهمیت موضوع مبادله اطلاعات به این امر همت گمارده‌اند؛ به نحوی که امروزه شاهد انجام پروژه‌ها و پژوهش‌های ارزش‌مندی در این زمینه در نقاط گوناگون جهانیم. در آینده شاهد فعالیت‌های گسترده‌ای در این زمینه خواهیم بود که مستقیماً تحت تأثیر پیش‌رفت‌هایی در زمینه مدل‌ها، تفاهم‌نامه‌ها، استانداردها، فرمت‌ها و قالب‌هایی خواهند بود که به این منظور ایجاد شده یا خواهند شد. در ایران نیز اوضاع به همین منوال خواهد بود. شایان ذکر است اقدامات متعددی به این منظور باید انجام شود که از جمله مهم‌ترین آن‌ها بسترسازی فرهنگی در سطح گسترده است.

۳. معرفی مختصر مؤلف

مهدی علیپور حافظی، دانش‌آموخته دکتری علم اطلاعات و دانش‌شناسی و عضو هیئت

علمی وزارت علوم، از متخصصان شناخته‌شده در حوزه کتاب‌خانه‌های دیجیتال است. او نوشته‌ها و ترجمه‌های متعددی، اعم از کتاب و مقاله (فارسی و انگلیسی)، در حوزه کتاب‌خانه‌های دیجیتال و علوم وابسته دارد. رساله دکتری وی و هم‌چنین بسیاری از طرح‌های پژوهشی انجام‌شده وی نیز در زمینه‌های مربوط به کتاب‌خانه‌های دیجیتال است. وی کتاب‌خانه‌های دیجیتال، نوشته ویلیام آرمز (۱۳۸۲)، از کتاب‌های معتبر این حوزه و از نخستین منابع ارزش‌مند به زبان فارسی و هم‌چنین راهنمای ایجاد کتاب‌خانه‌های مجازی، اثر استیلو (۱۳۸۳)، از منابع مهم و ارزش‌مند و عملی در این حوزه را ترجمه کرده است. از مقالات مهم ایشان در این زمینه مقاله «مدل‌های مبادله اطلاعات در کتاب‌خانه‌های دیجیتال» (۱۳۹۰)، «بررسی مبادله اطلاعات در سیستم‌های اطلاعاتی کتاب‌خانه‌های دیجیتال در ایران» (۱۳۸۹) و هم‌چنین دو مقاله انگلیسی در زمینه مبادله اطلاعات و مدل‌های آن منتشر شده در نشریات نمایه‌شده در آی.اس.آی است (Alipour Hafezi, ۲۰۰۸; ۲۰۱۰). توجه به مطالب ذکرشده نشان‌دهنده صلاحیت علمی مؤلف برای نگارش چنین کتابی است.

۴. نقد شکلی اثر

این کتاب شامل فهرست مطالب تفصیلی، پیش‌گفتار، مقدمه در آغاز هر فصل، جدول، تصویر، نمودار، خلاصه فصول، تمرین و آزمون (پرسش‌ها) به صورت فصل به فصل، نتیجه‌گیری و پیش‌نهادها به طور کلی، نمایه موضوعی، واژه‌نامه و کتاب‌شناسی است. نوع و اندازه‌های فونت‌های مطالب منطقی و مناسب مطالعه است. صفحه‌آرایی خوب است و فواصل استاندارد خطوط در آن رعایت شده است و در این زمینه اشکال خاصی در کل کتاب دیده نمی‌شود. صحافی کتاب متوسط است، مانند بسیاری دیگر از کتاب‌های چاپ داخل، و به نظر برای مطالعات چندین‌باره، مثل امانات متعدد کتاب‌خانه‌ها، دچار مشکل شود. قطع کتاب به منظور کتاب درسی و مطالعاتی مناسب است و کتاب جلدی ساده و مناسب دارد.

۱.۴ نمونه خوانی و اغلاط تایی

در کتاب اغلاط بسیار کمی مشاهده می‌شود؛ برای نمونه در صفحه ۷۳ سطر ۲، در واژه رکوردها یک فاصله اضافی بین «ر» و «کوردها» مشاهده می‌شود. در صفحه ۱۰۳ در شکل ۱-۵، یک پارچه‌سازی، یک پارمه‌سازی تایپ شده است. در صفحه ۱۵۸ در عنوان شکل ۶-۷ پراوتر آخر جا افتاده است یا در صفحه ۲۵۹ موسوی چلک، موسی چلک آمده است.

۲.۴ میزان رعایت قواعد عمومی نگارش و ویرایش تخصصی اثر

در مجموع سعی شده است از لحاظ نگارشی و ویرایشی قواعد رعایت شود، اما برخی نکات نیز مشاهده می‌شود، از جمله یک‌دست نبودن در رعایت «های» جمع که در بعضی موارد با فاصله و بعضی موارد سرهم و بعضی موارد با نیم‌فاصله آمده است یا در صفحه ۷۴ «در بر» و فعل بعد از آن با فاصله و در همان صفحه دوباره بی‌فاصله نوشته شده است. اشکالات نگارشی و ویرایشی دیگری نیز وجود دارد که عبارت‌اند از:

۱. در پایان صفحه ۱۳ Initiative دو بار و دو گونه ترجمه شده است؛ یک‌بار پیشرو و یک‌بار اولیه؛
۲. با توجه به گفته مؤلف در پیش‌گفتار مبنی بر این‌که همه کلمات انگلیسی در متن به فارسی ترجمه شده است، بهتر است در صفحه ۱۸ نیز نام مقاله آقای بوش با عنوان «AS we may think» نیز به فارسی ترجمه شود و عنوان اصلی به صورت پانوشت بیاید؛
۳. صفحه ۴۸ در پاراگراف دوم هم‌زمان از دو واژه «خدمات» و «سرویس‌ها» استفاده شده است که بهتر بود جای هر دو از «خدمات» استفاده می‌شد؛
۴. صفحه ۴۹ در عنوان شکل ۱۰-۲ معادل «برگرفته از معماری کتاب‌خانه دیجیتال، ۲۰۰۶» نیاز به پانوشت دارد تا به راحتی در قسمت منابع پیدا شود. این مسئله درباره صفحه ۶۲ معادل «ویتن و بین بریج» نیز صدق می‌کند؛
۵. صفحه ۵۰ در سطر اول پاراگراف دوم «رابط کاربر گرافیکی» به جای «رابط گرافیکی» و در سطر ۱۳ فعل مناسب عناصر، هستند باید باشد؛
۶. صفحه ۶۱ در سطر ۴، معادل «شناسایی نوری حروف»، «optical character recognition» است؛
۷. صفحه ۶۱ جمله اول پاراگراف دوم باید به این صورت تغییر کند: «بخشی از منابع دیجیتال در کتابخانه‌های دیجیتال نیز از طریق تهیه منابع دیجیتال تأمین می‌شود»؛
۸. بهتر است شکل ۱-۳ به جای صفحه ۶۲ در صفحه ۶۱ قرار گیرد؛
۹. در صفحه ۶۳ بهتر است در پانوشت مختصری درباره «وب‌شناسی» توضیح داده شود؛
۱۰. در صفحه ۶۵ معادل انگلیسی «خط‌مشی مجموعه‌سازی» در پانوشت آورده شده است که این کار باید در صفحه ۶۰ انجام می‌شد؛
۱۱. صفحه ۷۶ در پایان بخش «تولید نرم‌افزار» آمده است: «در ادامه، در قسمت معماری کتاب‌خانه دیجیتال...» که این قسمت مربوط به فصل قبل است نه در ادامه؛

۱۲. صفحه ۸۲ در بخش «کتابخانه دیجیتال ... مای لایبرری» در ۳ سطر مانده به پایان، بعد از غیره جای فعل جمله خالی است؛
۱۳. صفحه ۸۲ در پانوش ۱۰ بهتر است به جای ترجمه عنوان، آدرس سایت مای لایبرری آورده شود؛
۱۴. صفحه ۱۰۰ پانوش ۲ مربوط به NSDL باید به اولین تکرار، یعنی سطر ۲ اشاره شود؛
۱۵. صفحه ۱۱۶ در عنوان شکل ۱-۶، سلمان نیاز به پانوش دارد که این اتفاق در صفحه ۱۳۷ افتاده است؛
۱۶. صفحه ۱۲۹ جمله نهایی پاراگراف دوم به جای فعل «متصل می‌کند» بهتر است از «ایجاد می‌کند» یا «برقرار می‌کند» استفاده شود؛
۱۷. صفحه ۱۳۰ سطرهای ۱۳ و ۱۴، معادل Get یک‌بار «دستور بگیر» و یک‌بار «فرمان بگیر» ترجمه شده است؛
۱۸. صفحه ۱۳۴ سطر ۹ و ۱۰ جمله به این صورت باید باشد: «در این تفاهم‌نامه، عمدتاً سرویس‌گیرنده محور است»؛
۱۹. صفحه ۱۳۸ پانوش ۱ به جای «URI» باید «URL» باشد، پانوش ۴ هم باید «D- lib Magazine» باشد؛
۲۰. صفحه ۱۴۰ در جمله پایان صفحه آماده است: «... از ساز و کار رست به جای سوپ از اس.آر.دبلیو استفاده می‌کند» که «از اس.آر.دبلیو» در این جمله اضافه است؛
۲۱. صفحه ۱۴۱ در پاراگراف سوم «... مجموعه مشابهی از دستورات یا عمل‌گرها یا پاسخ‌ها را تعیین می‌کنند» درست است؛
۲۲. صفحه ۱۴۱ پانوش ۲، معادل «Scan» «پویش» آمده که که معادل بهتر «مرور» است؛
۲۳. صفحه ۱۴۲ در سطر ۲۳ بین Z۳۹.۵۰ و پیاده‌سازی ویرگول می‌خواهد؛
۲۴. صفحه ۱۴۴ وب‌سایت این سرچ نیاز به پانوش دارد؛
۲۵. صفحه ۱۴۶ پانوش ۳ بهتر است معادل کامل DOI نوشته شود؛
۲۶. صفحه ۱۴۷ «او.ای.آی» به منزله تیر انتخاب شده، پس بهتر است معادل فارسی کامل آن بیاید؛
۲۷. صفحه ۱۵۲، بخش حاشیه‌ها «از آن‌جا که حاشیه‌ها، اضافاتی ..»، نیاز به ویرگول دارد؛

۲۸. صفحه ۱۵۲ برای معادل «Profile» به جای «نیمرخ» بهتر است از «پرونده پژوهشی» استفاده شود؛
۲۹. صفحه ۱۵۷، سطر ۱۲ به جای «،» بعد از کالیفرنیا از «را» استفاده شود؛
۳۰. سطور پایانی صفحه ۱۵۸ و آغازین صفحه ۱۵۹ یک مطلب را دوبار پیاپی تکرار کرده است؛
۳۱. صفحه ۱۶۱، پانوشت معادل «جزئیات تفاهم‌نامه دینست» باید بیاید؛
۳۲. صفحه ۱۶۶، جای «معایب»، «مطالب» آمده است؛
۳۳. صفحه ۱۶۶، سطرهای ۲۰ و ۲۱ آمده است «با وجود این، جدا از این امر ...» که هر دو اصطلاح بیان‌گر یک معنی‌اند؛
۳۴. صفحه ۱۸۳ از آن‌جا که اشاره شده است فیلدهای مارک با نشانه‌های سه‌رقمی همراه‌اند، بهتر است جای ۱۰ و ۲۰، ۱۰ و ۲۰ استفاده شود؛
۳۵. در سطر آخر صفحه ۲۰۴ به پروژۀ «پیدایش امریکا» اشاره شده است که پانوشت معادل آن هم آمده است؛ در صورتی که این اصطلاح در صفحه ۱۹۵ و با عنوان پروژۀ «ساخت امریکا» و بدون پانوشت هم بیان شده است؛
۳۶. در صفحه ۲۱۴ بهتر است که برجسب‌های HTML در قالب جدول بیاید؛
۳۷. جاوا اسکریپت که در صفحه ۲۲۰ پانوشت داده شده است در صفحه ۲۱۳ نیز تکرار شده است که پانوشت ندارد؛
۳۸. صفحه ۲۴۸ در سطر ۴ بین «منابع» و «مقصد» ویرگول باید باشد؛
۳۹. صفحه ۲۷۱ در واژه‌نامه، مقابل NCSA فقط آوانویسی شده و بهتر است توضیحی هم داشته باشد؛
۴۰. صفحه ۲۷۲ «Podcast» به جای «Podcast» درست است؛
۴۱. صفحه ۲۸۹ در سطر ۱۳ جای «knowledge»، «Lnowledge» آمده است؛
۴۲. صفحه ۲۹۰ در سطر اول به جای «Lsp»، «sp» آمده است.

۳.۴ روانی و روایی اثر

با توجه به تألیفی بودن اثر و این‌که متن حاصل کارهای تحقیقاتی فراوان است و سعی شده از انواع منابع استفاده شود، بیش‌تر متن کتاب روان و رساست، اما با توجه به سطح بالای تخصصی موضوع اثر و این‌که از اصطلاحات و واژه‌های فراوان در این اثر استفاده شده

است، در بعضی قسمت‌های متن دشواری‌ها و سنگینی‌هایی دیده می‌شود که تا حدی درک و فهمش برای دانشجویان، به‌ویژه دانشجویان دوره کارشناسی، مشکل است؛ چند مورد از این دست را برای نمونه می‌آوریم:

۱. فصل‌های دوم و چهارم نسبتاً سنگین و ثقیل نوشته شده‌اند و با توجه به مفاهیم آموزشی آن‌ها درک این بخش‌ها دشوار است؛ برای نمونه مطالب پاراگراف پایانی صفحه ۹۹ درباره «رویکردهای مشترک مبادله اطلاعات» سنگین‌اند؛

۲. درک «تعامل معنایی» در فصل ۵، که یکی از مفاهیم اصلی کتاب است، دشوار است؛

۳. نمونه دیگر درک نشدن مفاهیم مناسب از بسیاری از اشکال و تصاویر است؛ برای نمونه از شکل‌های ۸-۲، شکل ۱-۴، شکل ۱-۵ و شکل ۷-۷ مفاهیم مناسبی درک نمی‌شود.

۵. نقد محتوایی

۱.۵ نظم منطقی اثر

بخش‌بندی و فصل‌بندی اثر مناسب است. با کتابخانه‌های دیجیتال آغاز شده، با ویژگی‌های مبادله اطلاعات ادامه یافته و با وضعیت موجود و آینده‌نگری به پایان می‌رسد. فصل‌های هر بخش هم توالی منطقی دارند و این نکته حین خواندن کتاب نیز مشهود است. در این زمینه فقط چند نکته حائز اهمیت است که در ادامه بیان می‌شود:

۱. کتاب پس از پیش‌گفتار با فصل‌ها آغاز می‌شود و مقدمه مجزا ندارد؛ در صورتی که مقدمه فصل به گونه‌ای نوشته شده است که گویی مقدمه کل کتاب است و به جای صحبت درباره کتابخانه‌های دیجیتال به صورت عام به موضوع تعامل میان آن‌ها پرداخته شده است و این مهم با پاراگراف آخر مقدمه، که به فصول بعدی کتاب اشاره دارد، نیز تکمیل می‌شود؛

۲. مقدمه فصل دوم بیش‌تر به اهمیت و تعریف کتابخانه‌های دیجیتال پرداخته که دیگر نیازی به آن نیست و مقدمه فصل اول در این زمینه کفایت می‌کند؛

۳. به نظر می‌رسد وجود بخشی با عنوان «نگاهی گذرا به تاریخچه مبادله اطلاعات» در آخرین فصل کتاب با عنوان «آینده مبادله اطلاعات» ضرورتی ندارد و اگر قرار بر گفتن تاریخچه بود بهتر بود در همان فصل مربوط، یعنی فصل چهارم، ارائه می‌شد.

۲.۵ نظم منطقی فصول

نظم موجود در فصل‌ها به‌خوبی مشاهده می‌شود و ذهن را به نتیجه مد نظر متوجه و رهنمون می‌سازد. در پایان هر فصل نیز با توجه به مفاهیم آموزشی آن خلاصه‌ای نگارش یافته که در بیش‌تر فصل‌ها خلاصه خوب و جامعی است. فقط چند نکته در این میان شایان طرح و بررسی است که در ادامه می‌آید:

صفحه ۵۴ فصل دوم، از پاراگراف دوم به بعد نوع و مفهوم نوشتار نوعی نتیجه‌گیری حاصل از فصل مذکور را تداعی می‌کند که بدون هیچ تیتیر جداکننده‌ای در ادامه محتوای قبلی (مدل فیزیکی سرویس دهنده وب) آمده است و در فصل سوم نیز در صفحه ۸۷ به بعد، از پاراگراف دوم به بعد بدون هیچ‌گونه تیتیر جداکننده‌ای، نوعی نتیجه‌گیری برای کل فصل را شاهدیم. در صفحه ۱۴۷ درباره تفاهم‌نامه او.ای.آی مقدمه‌ای بیان شده که با معرفی دیگر تفاهم‌نامه‌ها یک‌دست نیست. خلاصه فصل‌های ۷ و ۸ بیش‌تر جنبه نتیجه‌گیری دارد تا خلاصه فصل.

۳.۵ اعتبار منابع علمی

منابع استفاده‌شده در این اثر طیف گسترده‌ای از انواع منابع گوناگون را شامل می‌شوند؛ از جمله کتاب‌ها، مقالات، پایان‌نامه‌ها، صفحات وب و ... در این کتاب از کتاب‌های منتشرشده از ناشران معتبر و نویسندگان بنام این حوزه، مانند خود مؤلف، شیرینی، کوشا، مطلبی، موسوی، نشاط، آرمز، و لاگوز استفاده شده است. از اطلاعات سایت‌های معتبر این حوزه، مانند سایت کتابخانه کنگره، یا سایت کتابخانه دیجیتال اسکندریه بهره‌گرفته شده است. از نشریات معتبر این حوزه، مانند فصل‌نامه کتاب یا *Reference Service* یا *Electronic library* و یا *Library Hitech* و ... استفاده شده است؛ هم‌چنین از پایان‌نامه‌های دفاع‌شده در موضوع مربوطه در داخل و خارج استفاده شده است و این امر نشان‌دهنده بهره‌گیری مؤلف از منابع معتبر علمی است و این مسئله از نقاط قوت اثر حاضر است.

سعی مؤلف در بهره‌گیری از منابع جدید بوده است، اما در برخی موارد بهتر بود که از منابع جدیدتری استفاده می‌شد؛ برای مثال در بسیاری موارد به صفحات وب و وبسایت‌ها استناد شده است که با توجه به سال تألیف کتاب، که حدود ۲۰۱۱ است، بیش‌تر این استنادها و مشاهدات مربوط به سال ۲۰۰۸ است؛ از جمله مشاهده سایت کتابخانه دیجیتال اسکندریه یا فدراسیون کتابخانه دیجیتالی. در مجموع از منابع جدید مربوط به

سال‌های بعد از ۲۰۰۸ چندان استفاده نشده است، اما درباره استفاده از منابع موجود با توجه به تعداد و نوع منابع سعی شده است از حداکثر منابع موجود استفاده شود.

۴.۵ دقت در استنادات و ارجاعات

درصد دقت در استنادات و ارجاعات بالاست و سعی شده است از اصول دقیق علمی در ارجاعات و استنادات استفاده شود. فقط چند نکته و مسئله در این میان شایان ذکر است و به نظر می‌رسد در نقد اثر مؤثر باشد:

۱. میزان استنادها و ارجاعات نشان از کار تحقیقی قوی و پرمحتوا دارد؛
۲. استفاده به جا و مناسب از معادل‌ها و پانوشته‌ها برای یافتن راحت استنادها در بخش منابع و مآخذ از نقاط قوت کار است؛
۳. نحوه نگارش ارجاع درون‌متنی به آرمز و دیگران در صفحات ۹۹ و ۱۱۵ با صفحات ۱۰۶، ۱۰۷ و ۱۰۸ متفاوت است؛
۴. درباره شماره جلد‌ها در فهرست منابع، برخی جاها با رقم و برخی موارد با حروف نوشته شده‌اند؛
۵. در استناد مربوط به علیپور حافظی (۱۳۸۷) بهار باید داخل پرانتز قرار گیرد؛
۶. در استناد مربوط به کوشا، عنوان باید در داخل «» قرار گیرد؛
۷. در نخستین استناد لاتین در بخش منابع سال انتشار در پایان آمده است؛
۸. عناوین مقالات لاتین نیز باید داخل «» بیاید؛
۹. در بعضی موارد در زیر آدرس سایت‌ها خط کشیده شده است؛ مانند Mcnab, Patel, Pandey... و در موارد دیگر خیر.

۵.۵ بررسی علمی اثر

با مطالعه اثر کاملاً به این نتیجه می‌رسیم که کار حاصل تحقیقاتی هدف‌مند و مسئله‌محور است و دقت در فصل‌ها و تیترها مؤید این نکته است که تا حد بالایی به تحلیل و بررسی مسئله اصلی و موضوع کتاب، یعنی مبادله اطلاعات، پرداخته شده است. فصل‌ها و نتایج حاضر در بخش سوم کتاب (مبادله اطلاعات در عمل) نیز مؤید کار تحلیلی خوب کتاب است. مطالعه کتاب نشان می‌دهد که تألیف کتاب روش‌مند بوده و تلفیقی است از روش‌های مروری و پیمایشی - توصیفی در نگارش فصول مختلف. در سراسر کتاب، آرا و

نظریات اندیشمندان این حوزه مشاهده می‌شود که البته بیش تر نقل است تا نقد و گفتنی است موضوعات مطرح شده در کتاب از پیشینه خوبی برخوردار است. شایان ذکر است متن کاملاً علمی است و با مستندات غنی و فراوان و حاصل کار تحقیقاتی منسجم، سوگیری علمی خاصی در آن دیده نمی‌شود.

۶.۵ نوآوری و روزآمدی

اصل موضوع کتاب به زبان فارسی خود بدیع و جدید است و حوزه مبادله اطلاعات به زبان فارسی نیازمند چنین اثری بوده است. ارائه پیشینه پژوهشی قوی در دسته‌بندی موضوعی مناسب با متن کتاب در فصل ۱۰ در مقایسه با سایر کتاب‌های این حوزه از موارد کمیاب است. آشنایی با انواع تفاهم‌نامه‌های مبادله اطلاعات در فضای مجازی با ارائه نقاط قوت و ضعف هریک و این که همه این موارد یک‌جا و در یک فصل است نکته حائز اهمیتی است که در دیگر متون یافتنشان مشکل است و مطالب بسیار پراکنده‌اند. در موارد دیگر، مانند مدل‌های مبادله اطلاعات و قالب‌های ابر داده نیز ضمن ذکر مثال‌های استفاده و نقاط قوت و ضعف در حکم راهنمایی برای مخاطبان عمل می‌کند که خود از نکات ارزنده و بدیع اثر حاضر است.

آخرین بخش کتاب با عنوان «آینده مبادله اطلاعات در کتابخانه‌های دیجیتال ایران»، که هم دید آینده‌نگری دارد و هم پیش‌نهادی، از نکات تازه و بدیع این کتاب است.

همان‌طور که در قسمت منابع ذکر شد، سعی شده از منابع جدید فارسی و لاتین استفاده شود، اما با توجه به سال نشر کتاب، که حدود ۲۰۱۱ است، انتظار استفاده از منابع بیش‌تری در سال‌های ۲۰۰۹ و ۲۰۱۰ بوده است و هم‌چنین درباره مراجعه به سایت‌های اینترنتی استفاده شده، بیش‌تر تاریخ‌های مشاهده مربوط به سال ۲۰۰۸ است؛ در این باره گفتنی است این امکان وجود داشت که در سال‌های ۲۰۱۰ و ۲۰۱۱ هم به آن‌ها مراجعه جدیدتری می‌شد؛ البته باید زمان طولانی ارائه نوشتار و چاپ آن را نیز درباره کتاب‌ها در نظر داشت.

۷.۵ سازواری محتوای علمی و پژوهشی اثر با مبانی و پیش‌فرض‌های مطرح شده

با توجه به مستند بودن متن کتاب و ارجاعات فراوان آن به انواع اطلاعاتی می‌توان سطح سازواری محتوای علمی اثر را با مبانی و پیش‌فرض‌های مطرح شده بالا دانست. درباره کلیت موضوع و موارد علمی مطرح شده در حوزه کتابخانه‌های دیجیتال و بحث

مبادله اطلاعات و اجزای آن با توجه به دانش اندک منتقد در این حوزه می‌توان گفت سازواری وجود دارد. درباره جزئیات ذکر چند نکته ضروری است که در ادامه به آن‌ها اشاره می‌شود:

در صفحه اول پیش‌گفتار مؤلف آمده است: «افراد برای دستیابی به اطلاعات مورد نیاز خود دیگر به سراغ رسانه‌های سنتی نمی‌روند» یا «این پدیده نوظهور، جایگزین کتابخانه‌ها و مراکز اطلاعات سنتی در ایجاد امکان دسترسی به اطلاعات شده است». این جملات بیانی قاطع و حکم‌مانند دارند. درست است بسیاری از افراد بیش‌تر اطلاعات مد نظرشان را از فضای مجازی به دست می‌آورند، اما هنوز بسیاری دیگر برای رفع نیازهای اطلاعاتی خود از کتابخانه‌ها و منابع سنتی بهره می‌برند و هنوز هم رسانه‌های سنتی جایگاه خود را از دست نداده‌اند (Ogonsola, ۲۰۱۱).

در صفحات ۱۵ تا ۱۸ به تفاوت‌های هرچند نامحسوس بین کتابخانه‌های دیجیتال، مجازی، الکترونیکی و دوگانه اشاره شده است و بیان شده است که این اصطلاحات یکی نیستند و در واقع به این موضوع در راستای هم‌فکری و سازواری با نظر متخصصان ویژه کتابخانه دیجیتال اشاره شده است (پناهی، ۱۳۸۲: ۱۰۲-۱۰۶).

در صفحه ۱۵ اشاره شده است که «کتابخانه‌ها اولین سازمان‌هایی هستند که از کامپیوتر در امور خود استفاده کردند» که خیلی مستند نیست؛ شاید از اولین‌ها باشند، اما اولین بودن آن‌ها خیلی مستند نیست (صدیق بنای، ۱۳۹۲).

۸.۵ سازواری محتوای علمی اثر (به‌ویژه) با مبانی و اصول دینی و اسلامی

کتاب حاضر کتابی بسیار تخصصی در حوزه کتابخانه‌های دیجیتال است و مباحث دینی و اسلامی در آن مطرح نشده است و مطالب مندرج نیز هیچ منافاتی با مبانی و اصول دینی و اسلامی ندارند.

۹.۵ میزان به‌کارگیری ابزارهای علمی برای تفهیم موضوع

در کتاب از بیش‌تر مؤلفه‌های جامعیت صوری استفاده شده است. کتاب هم شامل پیش‌گفتار مؤلف است و هم پیش‌گفتار یکی از سرشناس‌ترین اساتید این حوزه، عباس حری، است و این مسئله از نکات مثبت این اثر است. کتاب مقدمه مجزایی ندارد، اما فصل‌ها مقدمه دارند و همان‌طور که اشاره شد، گویا مقدمه فصل اول مقدمه کل کتاب

است. فهرست اختصارات از نکات درخور توجه کتاب و بسیار مفید است. جزئیات هر فصل در فهرست مطالب بیان شده است. هم‌چنین نمایه موضوعی پایان کتاب و واژه‌نامه نیز بر غنای کتاب افزوده است. فصل آخر در حکم جمع‌بندی نهایی است. فصل‌ها نتیجه‌گیری ندارند، اما خلاصه فصل دارند. البته همان‌طور که قبلاً اشاره شد، برخی بخش‌ها در فصل گویا نتیجه‌گیری آن است. در هر فصل پرسش‌هایی نیز بیان شده است؛ یکی از اشکالات آن این است که این پرسش‌ها آن‌چنان مفهومی نیست و مخاطب را چندان به فکر و انمی‌دارد. در کتاب از چند جدول کاربردی استفاده شده است؛ به ویژه جدول ۲-۱۰ که بسیار مهم و خوب است. درباره استانداردهای مطرح در این حوزه اشارات جامعی شده و نمونه‌هایی برای درک بهتر مطلب آورده شده است. شایان ذکر است که اهمیت و نقش استانداردها در حوزه مبادله اطلاعات در فضای مجازی و کتاب‌خانه‌های دیجیتال انکارناپذیر است (دال، ۱۳۹۲: ۶۵-۶۸). عکس‌های رنگی برای معرفی نرم‌افزارها نیز از نقاط مثبت اثر است. برای درک موضوع‌ها نیز اشکال زیادی در کتاب استفاده شده است که نقطه قوت آن به شمار می‌رود، اما درک و فهم برخی از این اشکال بسیار سخت است. برخی اشکالات وارد به این اشکال عبارت‌اند از:

۱. در شکل ۳-۲، صفحه ۳۶ بخش «پردازش مبتنی بر سرویس‌گیرنده» دو بار تکرار شده که یکی از آن‌ها باید مبتنی بر سرویس‌دهنده باشد. هم‌چنین بهتر است که ترتیب این گزینه‌ها مانند ترتیب بیانشان در متن باشد؛
۲. در شکل ۵-۲ محتوای یکی از اشکال نوشته نشده است؛
۳. در شکل ۶-۲ روابط نامعلوم‌اند؛
۴. رنگ گزینه‌های شکل ۷-۲ مناسب نیست؛
۵. در شکل ۷-۱ جای سرویس‌دهنده و سرویس‌گیرنده جابه‌جا شده است؛
۶. در صفحه ۲۱۴ بهتر است برچسب‌های HTML در قالب جدول باشد؛
۷. شکل ۴-۹ بهتر است رنگی چاپ شود؛
۸. در جدول ۱-۱۰ بهتر است سطرها با خطوطی از هم جدا باشند؛
۹. درباره نمایه نیز باید گفت که پنج سطر در صفحه ۸۰ است نه ۸۱ و دژ اطلاعات نیز در صفحه ۲۱ است نه ۲۱۱. سرویس پست صوتی هم در جای الفبایی‌اش نیست و در صفحه ۸۷ است نه ۸۸.

۱۰.۵ وضعیت اصطلاحات تخصصی اثر

اصطلاحات تخصصی فراوانی در کتاب آمده است که معادل‌های نسبتاً خوبی نیز برای آن‌ها در نظر گرفته شده است، اما گاهی تعددشان باعث نارسایی در متن شده است. برخی معادل‌ها هم چندان جالب نیستند؛ از جمله در صفحه ۳۹ معادل «replication manager»، «مدیر کپی» آمده که معادل «مدیر نسخه‌برداری» بهتر است یا در همین صفحه معادل «broker»، «دلال» آمده که معادل «واسط» بهتر است یا در صفحه ۱۱۱ معادل «universe of discourse»، «عالم مقال» آمده که معادل «عالم سخن» بهتر است. هم‌چنین در صفحه ۱۴۳ برای OCLCPICA و Atom باید تعاریف مشخص‌کننده‌ای بیاید.

۶. نتیجه‌گیری و پیش‌نهادها

نقد و بررسی کتاب حاضر بیان‌گر نقاط قوت و ضعف در آن است. در نتیجه‌گیری جامعی دربارهٔ نقاط اصلی قوت و ویژگی‌ها و امتیازهای آن گفتنی است: مهم‌ترین آن موضوع اصلی اثر است و انتشار این کتاب به دلیل کمبود منابع نظری در این حوزه خود از امتیازات آن است. حاصل کار تحقیقاتی بودن، استفاده از انواع منابع معتبر علمی و تعدد و تنوع آن، جامعیت و کنار هم بودن موضوعات تخصصی، اغلاط کم نگارشی، سطح تخصصی و علمی بالا، توجه به آثار دیگران، استفاده فراوان از اشکال و جداول به همراه سطح علمی مؤلف در زمینهٔ موضوعی کتاب از جمله نقاط برجسته و امتیازات این اثر به شمار می‌روند.

از مهم‌ترین کاستی‌های اثر حاضر سنگینی برخی مطالب و نوشته‌ها به دلیل سطح تخصصی بالای آن و اصطلاحات تخصصی آن است و هم‌چنین درک سخت بعضی از اشکال که به جای کمک در درک مطلب آن را دشوار کرده‌اند. برخی اشکالات نگارشی و ویرایشی نیز در کتاب دیده می‌شود که تعدادشان زیاد نیست و در حکم اشکال اساسی مطرح نیستند، اما بهتر است که در صورت امکان اصلاح شوند.

پیش‌نهاد می‌شود کتاب ویرایش ادبی شود یا توضیحات دربارهٔ اصطلاحات تخصصی به صورت پانوشته ارائه شوند. برخی از پیش‌نهادها عبارت‌اند از:

۱. اعمال یک‌دستی در اصول نگارش و ویرایش و ترجمه‌ها (معادل‌ها)؛
۲. وجود بخش نتیجه‌گیری در فصل‌ها؛
۳. وادار کردن مخاطب به تحلیل و تفکر دربارهٔ پرسش‌های پایان هر فصل؛
۴. استفاده از منابع جدیدتر، به‌ویژه سال‌های ۲۰۰۹ تا ۲۰۱۰ دربارهٔ سایت‌های اینترنتی.

منابع

- آرمز، ویلیام رای (۱۳۸۲). *کتابخانه‌های دیجیتالی*، ترجمه فرزانه شکوری و دیگران، تهران: نشر قو.
- استیلو، فردریک (۱۳۸۳). *راهنمای ایجاد کتابخانه مجازی*، ترجمه مهدی علیپور حافظی و دیگران، تهران: نشر قو.
- پناهی، سیروس (۱۳۸۲). «کتابخانه مجازی و تفاوت‌های آن با کتابخانه‌های الکترونیکی و دیجیتالی»، *مطالعات ملی کتاب‌داری و سازمان‌دهی اطلاعات*، س ۱۴، ش ۲ (پیاپی ۵۴).
- دال، مارک، کایل بانرجی و مایکل اسپالتی (۱۳۹۲). *کتابخانه‌های دیجیتالی: یک پارچه‌سازی محتوا و سیستم‌ها*، ترجمه مهدی علیپور حافظی و دیگران، تهران: پژوهشگاه علوم و فناوری اطلاعات، چاپار.
- سارتون، جورج (۱۳۸۶). «نقد کتاب‌های علمی و تحقیقی»، *کتاب نقد و نقد کتاب*، ترجمه کامران فانی، تهران: خانه کتاب.
- صدیق بنای، هلن (۱۳۹۴). «آشنایی با تاریخچه فناوری اطلاعات و ارتباطات»، همشهری آنلاین، ۱۳۹۲، <http://hamshahrionline.ir/details/۲۳۸۴۷۱>.
- علیپور حافظی، مهدی (۱۳۹۰). «مدل‌های مبادله اطلاعات در کتابخانه‌های دیجیتالی»، *مطالعات ملی کتاب‌داری و سازمان‌دهی اطلاعات*، ش ۸۶.
- علیپور حافظی، مهدی (۱۳۹۰). *کتابخانه‌های دیجیتالی: مبادله اطلاعات*، تهران: سمت.
- علیپور حافظی، مهدی، عباس حری، علی شیرینی و امیر غائبی (۱۳۸۹). «بررسی مبادله اطلاعات در سیستم‌های اطلاعاتی کتابخانه‌های دیجیتالی در ایران»، *فصل‌نامه اطلاع‌شناسی*، ش ۲۷.
- “Digital library initiative glossary”. [On line]. Available: <http://dli.grainger.uiuc.edu/glossary.htm> [Accessed ۱۰ April ۲۰۰۸].
- Alipour hafezi, Mehdi (۲۰۰۸). “Interoperability between library software: A solution for Iranian libraries”, *The Electronic Library*, No. ۵.
- Alipour hafezi, Mehdi (۲۰۱۰). “Interoperability models in digital libraries: an overview”, *The Electronic Library*, Vol. ۲۸, No. ۳.
- Lesk, M. E. (۱۹۹۷). *Practical Digital libraries, byteel and bucks*, San Francisco: Morgan Kaufman.
- Ogonsola, L.A. (۲۰۱۱). “The next step in librarianship: Is the traditional library dead?”, *Library philosophy and practice (e-journal)*, paper ۶۰۶, <http://digitalcommons.unl.edu/۶۰۶>

